

Denisa Hriňová, Problémová mládež v českých zemích v 1. polovině 20. století aneb mládež „mravně vadná“, Diplomová práce FF UK, Praha 2008, 195 str.

Diplomantka si zvolila téma značně atraktivní a přitom doposud jen málo zpracované. Na svou práci se připravila důkladně, a jak sama uvádí, rozhodla se ji pojmout interdisciplinárně. Velmi zajímavá a promyšlená je struktura diplomové práce, do níž jsou zahrnuty i teoretické exkursy, stejně jako právní tematika, historický kontext, dobový odborný diskurs, a pak také zpracování konkrétního případu metodou sondy. Diplomantka předvedla, že je interdisciplinárního přístupu bezesporu schopna, i když některé pasáže působí přece jen trochu povrchně. Z předkládané práce, kterou je třeba jako celek hodnotit velmi kladně, můžeme nabýt dojem, že se jedná vlastně o takovou základní příručku, o úvod do problematiky. Nejsem si zcela jistá, jestli název práce úplně přesně vystihuje její obsah, zda se nejedná především o péči o tuto mládež, a to jak pedagogické, medicínské a právní „ošetření“, tak péči vyloženě ústavní. Mám pocit, že ona mládež jako taková se do textu vlastně nějak nedostala. Pokud se týká heuristiky, tak se diplomantka seznámila s širokou škálou literatury i pramenů, především pak tištěných. S archivními fondy pracovala ve dvou archivech. Otázkou je, zda by některé fondy – např. v jí bezesporu známém Archivu Národního muzea – Jan Kapras, Karel Engliš či Organizace sociálních pracovníků – nepřinesly něco zajímavého.

Denisa Hriňová se v tématu bezpečně orientuje, proto bych byla velmi ráda, kdyby se v rámci obhajoby mohla vyjádřit k některým otázkám, které mi při čtení jejího textu vytanuly na mysl. Předně je to otázka terminologická, když klade rovnítko mezi mládeží problémovou, deviantní a delikventní. Osobně bych viděla poměrně zásadní rozdíl, a to i ve vztahu k sledovanému konkrétnímu případu, mezi devianty, tj. odchýlnými či dobově řečeno úchylnými, a delikventy, tj. těmi, kteří se dostali do rozporu se zákonem. O tom, že se v obou případech jedná o mládež problémovou, nelze pochybovat. Další problém bych viděla i v onom označení mládež. Diplomantka se snaží terminologicky celou záležitost vyjasnit, nejsem si ale jistá, zda se jí to zcela povedlo. Bylo by patrně účelné stanovit si nějaké limity v řadě – Dítě-Mládež-Dospělý člověk. V konkrétním případě pak najdeme také drobný rozpor, když jí sledovaná Vychovatelna pro dívky v Boskovicích byla určena chovankám od 7 do 14 let a přitom autorka operuje s kategoriemi od 6 do 15 let. Tento rozkmit by bylo třeba rovněž nějak vysvětlit, byť se jedná o detail.

Diplomantka přibližuje složitou strukturu spolků pečujících o mládež v první polovině 20. století, a to nejen v českých zemích, ale i na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Spolky zde působící nazývá českými, byla bych ráda, kdyby to mohla vysvětlit, neb důvod může být několikový. V tomto kontextu jsem se chtěla zeptat, zda existovaly také obdobné maďarské a

židovské spolky, vedle německých, polských etc. Zásadním projevem u dívek mravně vadných byla prostituce, zajímalo by mě, zda se v dobovém diskursu někde objevuje také téma chlapců prostitutů.

Několik mých poznámek se týká období po roce 1948 a diplomantčiny reflexe marxistického pojetí zkoumaného problému. Předně, pochybuji, že v 50. letech chtěly ústavy vychovávat k lásce k demokratickému státu bez přívlastků. Rovněž pochybuji, že oslava Bachmače přibyla do škály festivit až po druhé světové válce, byť je Bachmač na Ukrajině. To jsou ovšem jen detaily. Zásadnější je diplomantčin názor na to, jak byla otázka problematické mládeže vnímána z marxistických pozic a jakou roli zde hrály společensko-ekonomická formace. Tedy zda za socialismu problematická mládež skutečně zmizí, či nikoli. Chápu diplomantčino opovržení nad naivitou skalních marxistů, kteří se domnívali, že změnou společenského řádu dojde k automatickému vyřešení neřešitelných problémů. Na druhou stranu nejde přehlédnout, že v období socialismu bezesporu všeprostopující společenský či státní dozor způsobily, že skupiny na okraji společnosti notně prořídly. Stejně tak je podle mého neoddiskutovatelné, že zdravé kapitalistické soutěžení a společenská volnost, či menší kontrola, vytvářejí větší prostor pro různé svody na zcestí, mládež nevyjímaje. Poslední otázka týkající se poválečného období se váže k problematice integrace chovank do boskovické společnosti. Autorka nám předestírá svou představu o tom, proč se tak stávalo, proč nastala změna a dívky začaly více participovat na společenských aktivitách mimo vychovatelnu. Ráda bych ale znala její názor na tento problém. Bylo to správné? Nebyla to součást určitého modernějšího trendu? A jak si vysvětlit to, že po roce 1989 bylo v rozporu s jejími zjištěními vytýkáno, že naopak až za socialismu byly chovanci nejrůznějších zařízení výrazně izolováni od ostatních.

Další skupina mých dotazů směřuje konkrétně k údajům o ústavní péči. Předně musím diplomantku pochválit za velmi pečlivé, přehledné a cenné tabulky, kterými svou práci doplnila. Snaží se také o interpretaci výsledků, což je určitě plus. V tomto kontextu bych se ráda zeptala na problematiku původu dětí – velká města, městečka, venkov – jednalo se skutečně o faktické místo života chovank před zařazením do ústavní péče, kde byly polapeny do státních sítí a umístěny do vychovatelny, nebo o domovskou obec, kam byly příslušné. V druhém případě by mi uváděná čísla přišla pochopitelnější. Další otázka se týká manželských a nemanželských dětí, resp. jejich matek. Matka chudá vdova, či rozvedená jistě také musela chodit do práce, stejně tak jako řada vdaných žen (především z nižších sociálních vrstev) trávila mnoho hodin v zaměstnání, a přesto jejich děti v ústavní péči očividně tak často nekončily. Není problém tedy spíše v celkovém sociálním zázemí? Další má otázka se týká

přípravy chovank pro zařazení do společnosti. Na několika místech je zdůrazněno, že chlapci na tom byli lépe, neb se učili nějakému řemeslu, kdežto dívky tuto možnost vlastně neměly. Následně je pak tato teze popřena poukazem na to, že dívky chodily buď do pokračovací školy nebo se učily švadlenami. Osobně mě zaujal ten fakt, že nejčastěji tyto dívky pracovaly jako pomocnice v domácnosti. Velmi by mne zajímalo, do jakých domácností byly tyto chovanky umisťovány, resp. kdo si je pro službu v domácnosti vybral. Osobně si umím v životě představit ledacos, ale že si jako pomocníci do domácnosti vyberu děvče z polepšovny, to opravdu ne. Vždyť to je daleko intimnější záležitost, než většina ostatních typů služeb, které je možno zakoupit. V příkladu denního režimu na str. 110 je uváděno, že celé odpoledne bylo denně věnováno úklidu dílen. Co si pod tím diplomantka představuje? V textu je také několikrát zmíněna otázka trestání v rámci ústavů, a to včetně tělesných trestů, které jsou i dnes velmi živým tématem, očividně nejen pro výchovná zařízení. Diplomantka uvádí, že v dívčích vychovatelnách prováděla tělesné tresty vždy žena, na jiném místě však říká, že v ústavu v Kostomlatech trestal dozorce za přítomnosti někoho z ženského personálu. Jak to tedy bylo? V práci se na několika místech zmiňuje, že se do vychovatelů dostávaly i děti, které nebyly problémové. Diplomantka správně upozorňuje na problémy, které to s sebou mohlo přinášet. Otázkou, na kterou jsem ovšem v práci nenalezla odpověď, je to, proč tyto děti nebyly umisťovány v sirotčincích, resp. dětských domovech, proč se ocitly v polepšovně.

Diplomantka se velmi inspirovala při své práci M. Foucaultem, při své analýze boskovické vychovatelny přímo aplikuje jeho koncept na realitu této moravské polepšovny. Považuji za velmi zajímavé, že zvolila pro svou práci i tuto metodologickou oporu. Domnívám se, že od Foucaulta Denisa Hriňová převzala i jeho vztah k disciplinování jako takovému, a nebo možná byly nezávisle na sobě jejich názory ve vzácné shodě. Každopádně se na stránkách diplomové práce neseťkáme s hodnocením Foucaultova přístupu, pouze s jeho aplikací. To má hned dvojí výsledek: jednak jisté opovržení nápravnými a jinými zařízeními, které ze stránek diplomové práce číší, a pak na některých místech objevování věcí značně samozřejmých. V této souvislosti bych ráda uvedla pár svých poznámek. Jak se lišil režim ve vychovatelně od režimu v sirotčinci, dětském domově, internátní škole, klášteře či kadetce? V čem tedy bylo to disciplinování ostřejší? Vždyť dozor a organizování vlastně veškerého času je vlastní většině ústavních zařízení. A dokonce je vlastní i většině fungujících rodin. I děti v normálních rodinách nebývají ponechány bez dozoru, jejich denní režim je přesně dán, rozčleněn, kontrolován, někdo jim určuje jídlo, množství i kvalitu. Na str. 91 definuje diplomantka ústavní výchovu. Zajímalo by mne, jak se její rysy liší od života dítěte v rodině.

Jistěže se liší, ale jde o to, zda zrovna těmi rysy, které diplomantka zmiňuje. Děti jsou bytosti zranitelné, ohrožené a závislé. Ať už žijí doma, nebo v ústavu. Podle mne není nutné pozastavovat se nad tím, že první a poslední týden prázdnin měly ve výchovatelně zvláštní režim, že všechny děti měly určený čas na čtení (na jiném místě je uváděno, že až 24% přijímaných byly analfabetky), jakou roli plnil inspekční učitel, osobně mi na tom nepřijde nic podivného, nepovažuji to za nějaký speciální rys disciplinace. Jak již bylo řečeno, z předloženého textu cítím jisté opovržení způsobem ústavní převýchovy, jak je popisován. Nezbyvá než se zeptat diplomantky, jaká byla k tomuto způsobu jiná společensky přijatelná a alespoň trochu efektivní alternativa. Co by jiného doporučil Foucault a co ona sama?

Přestože je můj posudek dosti obšírný, nemá ani v nejmenším snižovat kvalitu předkládané práce. Jedná se bezesporu o tak složité a interdisciplinární téma, že se bez diskuse obejít nemůže, byť se jedná o látku historickou. Denisa Hriňová napsala velmi kvalitní diplomovou práci, na níž předvedla řadu dovedností, které si musí historik osvojit. Její práci velice ráda doporučuji k obhajobě.

Praha, 10.9.2008


doc. PhDr. Jana Čechurová, PhD